Adam Szecówka
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Pedagogiki
Zakład Resocjalizacji

Geneza i dokonania pedagogiki resocjalizacyjnej w Uniwersytecie Wrocławskim

W ponad trzystuletniej historii Uniwersytetu Wrocławskiego, jego niekwestionowanych w Polsce i świecie osiągnięć naukowo-dydaktycznych[1], zaznaczyła swoją obecność, w połowie poprzedniego stulecia, generowana przez renomowane polskie ośrodki akademickie, nowa subdyscyplina naukowa – resocjalizacja. Podejmowane początkowo w Uniwersytecie Wrocławskim zagadnienia resocjalizacyjne były przedmiotem przyczynkarskich penetracji naukowych i rosnącego zainteresowania ze strony pedagogów, psychologów, prawników, kryminologów i socjologów.

Genezę i rozwój teorii resocjalizacji w środowisku Uniwersytetu Wrocławskiego należy wiązać z przełomem lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych minionego wieku i kojarzyć przede wszystkim z dwiema postaciami – reprezentującymi różne dziedziny naukowe. Pierwsza z tych postaci to rektor Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 1959–1962 prof. dr Witold Świda (1899–1989) – kierownik Katedry Prawa Karnego, od 1988 roku doctor honoris causa tej uczelni. Druga postać to prof. dr hab. Lidia Mościcka inicjatorka i pierwszy kierownik Zakładu Resocjalizacji w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego.

Najbardziej znane w klasyce polskiej literatury przedsięwzięcie naukowo-badawcze prof. W. Świdy wiąże się z eksperymentem przeprowadzonym w Zakładzie Karnym Specjalnym dla Młodocianych Mężczyzn w Szczypiornie (zob. Świda, Świda, 1961). Opieki konsultacyjno-naukowej, w powołanym przez ministra spra-

[1] Z racji obchodzonego niedawno jubileuszu 300-lecia funkcjonowania Uniwersytetu Wrocławskiego warto przypomnieć, że geneza tej uczelni wiąże się ze **Złotą Bullą fundacyjną podpisaną 21.10.1702 roku w Wiedniu przez cesarza Leopolda I.** Z wrocławską *Alma Mater* związanych jest 11 laureatów nagrody Nobla. Działalność uniwersytetu poprzedzona była wcześniejszymi ośrodkami kształcenia i rozwoju umysłowego. Przykładem może być XIII-wieczna piastowska Szkoła Katedralna we Wrocławiu, która zyskała sobie europejską sławę. Energiczne zabiegi o utworzenie uniwersytetu we Wrocławiu na początku XVI wieku, przypieczętowane dokumentem fundacyjnym w 1505 roku w Budzie, przez ówczesnego króla Czech i Węgier Władysława Jagiellończyka, zakończyły się niepowodzeniem. Główny powód stanowiła obawa przedstawicieli Uniwersytetu Jagiellońskiego o przejęcie przez wrocławski ośrodek uniwersytecki studentów ze Śląska. Z Krakowa wysłano protest, który został uwzględniony przez papieża Juliusza II. Również kolejne próby powołania uniwersytetu we Wrocławiu kończyły się fiaskiem. Dopiero inicjatywa wrocławskich Jezuitów zwieńczona została sukcesem w 1702 roku zob. T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński (2002); K. Zajdel (2003).

wiedliwości (w lipcu 1958 roku) zakładzie w Szczypiornie, podjęli się pracownicy Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Wrocławskiego. Ze środowiska warszawskiego eksperyment nadzorowali doc. dr Stanisław Jedlewski i dr Hanna Świda[2] z ówczesnej Katedry Pedagogiki Ogólnej UW kierowanej przez prof. dr. Bohdana Suchodolskiego. Natomiast z Wrocławia opiekę konsultacyjno-naukową sprawował kierownik Katedry Prawa Karnego wspomniany wyżej prof. dr Witold Świda i asystenci mgr Andrzej Kordik, mgr Józef Wąsik, mgr Tomasz Kaczmarek, późniejsi samodzielni pracownicy naukowi i profesorowie w Uniwersytecie Wrocławskim.

Warto przypomnieć, że eksperymentem w Szczypiornie objętych zostało 216 młodocianych więźniów w wieku 17–24 lat, skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności. W świetle wstępnej diagnozy uznano ich za najtrudniejszych i najbardziej zdemoralizowanych młodych więźniów w Polsce. Wśród przestępstw dokonanych przez młodocianych z zakładu w Szczypiornie dominowały kradzieże – 121 przypadków, rozboje – 63 przypadki, zabójstwa – 32 przypadki. Sprawiali oni uprzednio poważne trudności wychowawcze w trakcie pobytu w innych zakładach, zarówno karnych, jak i poprawczych czy wychowawczych. W trakcie wcześniejszego pobytu w innych placówkach mieli za sobą poważne naruszenia regulaminu: ucieczki, bunty, głodówki, samouszkodzenia, symulowanie chorób psychicznych, usiłowanie samobójstwa i inne. Zebrany w jakościowej konwencji materiał badawczy z prowadzonego w okresie od 1.07.1958[3] do 6.12.1959 eksperymentu przez Hannę i Witolda Świdów dostarczył wiele przesłanek do pogłębionej refleksji i dalszych analiz oraz modyfikacji ówczesnego systemu oddziaływań wobec młodzieży pozbawionej wolności. Mimo kontrowersyjnych ocen eksperymentu, przerwania go po zbiorowej ucieczce (5/6 grudnia 1959) dokonanej podkopem przez 16 młodocianych, wycofania się Hanny i Witolda Świdów z dalszego nadzorowania działań eksperymentalnych, ostateczny bilans jest jednak pozytywny. Inicjatywa H. i W. Świdów ujawniła empirycznie rysującą się coraz wyraźniej dychotomię z jednej strony penitencjarnej permisywności, po gomułkowskiej odwilży 1956 roku i z drugiej strony powrót do punitywności w latach siedemdziesiątych, podczas gierkowskiej polityki *ładu, dyscypliny i porządku.* Doświadczenia i prekursorskie koncepcje resocjalizacyjne na terenie Polski ze Szczypiorna dostarczały wielu twardych argumentów późniejszym reformatorom naszego więziennictwa i resocjalizacji.

Wśród innych prawników Uniwersytetu Wrocławskiego, którzy wnieśli istotny wkład w rozwój polskiej myśli resocjalizacyjnej i kryminologicznej nie sposób pominąć prof. dr. hab. Leszka Bogunię. Spośród jego twórczości na szczególną uwagę zasługuje, wydana przez Ossolineum w 1973 roku monografia *Czyny nieletnich*

[2] Hanna Świda – obecnie prof. dr hab. Hanna Świda-Ziemba (Uniwersytet Warszawski) jest córką prof. Witolda Świdy. Wspólnie zrelacjonowali przebieg eksperymentu w książce *Młodociani przestępcy w więzieniu,* Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1961, zob. także: B. Nowak (2009).

[3] Pracę eksperymentalną z młodocianymi faktycznie rozpoczęto 20 października 1959 roku, kiedy do Szczypiorna przybył pierwszy transport więźniów.

o znamionach przestępstw seksualnych. Po wcześniejszych przyczynkarskich artykułach była to pierwsza w Polsce tak obszerna praca empiryczna, podejmująca zagadnienie przestępczości nieletnich – niechętnie ujawnianej w ówczesnej formacji społeczno-ustrojowej. Prof. L. Bogunia podjął się tych badań w momencie, poważnego społecznego, niepokoju z powodu wyraźnego wzrostu w Polsce przestępstw seksualnych, przy głoszonej równolegle propagandzie instytucjonalnych sukcesów wychowawczych w kraju. Spośród wieloaspektowych analiz, prowadzonych przez autora, szokujące dla specjalistów i opinii społecznej okazały się wyniki badań dotyczących zgwałceń zbiorowych, których sprawcami były nawet 7–9-letnie dzieci a ofiarami dzieci w wieku 3–5 lat. Cenną stroną omawianej pracy jest interdyscyplinarne spojrzenie autora na czyny nieletnich z uwzględnieniem m.in. uwarunkowań egzogennych – środowiskowo-rodzinnych i endogennych – zaburzeń psychicznych.

Ten sam autor w roku 1987 sporządził, wspólnie z Tadeuszem Słabym, wartościowe, zwięzłe kompendium zatytułowane *Etiologia przestępczości w polskiej myśli resocjalizacyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Mając na uwadze holistyczne spojrzenie na resocjalizacyjną triadę *diagnoza, prognoza, terapia* omawiana praca wzbogaciła wiedzę głównie wokół aspektów diagnostycznych w resocjalizacji.

Wrocławscy pedagodzy, jako specjaliści dominujący w kształtowaniu i rozwoju resocjalizacji byli więc wspierani przez kolegów z innych kierunków i specjalności, dla których resocjalizacja i jej pogranicza były przedmiotem naukowego zainteresowania. Obok wspólnych opracowań zbiorowych animowanych przez pracowników zakładu resocjalizacji, prawnicy, socjolodzy, psycholodzy, psychiatrzy współpracowali również dydaktycznie, prowadząc seminaria magisterskie wśród studentów resocjalizacji w instytucie pedagogiki. Wśród promotorów spoza pedagogiki, których studenci resocjalizacji i doktoranci najchętniej wybierali, znajdowali się wspomniani wyżej prawnicy prof. dr hab. Leszek Bogunia, prof. dr hab. Józef Wąsik, socjolog prof. dr hab. Władysław Misiak, czy psycholodzy prof. dr hab. Robert Saciuk i prof. dr hab. Jerzy Mączyński.

Wracając do genezy resocjalizacji, we wrocławskim środowisku naukowym niewątpliwie największą rolę w tym zakresie odegrali pedagodzy. W świetle zachowanych źródeł najwcześniejszą pracą naukową, korespondującą tematycznie z problematyką resocjalizacyjną, była dysertacja doktorska Zofii Zbyszewskiej na temat: *Rehabilitacja dzieci neuro- i psychopatycznych* – obroniona w 1952 roku w Katedrze Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego. Treść pracy dotyczy m.in. wykolejenia społecznego etiologii i przejawów zachowania dzieci niedostosowanych społecznie a także sposobów ich terapii.

Największe jednak zasługi w genezie i rozwoju współcześnie pojmowanej profilaktyki społecznej i resocjalizacji w Uniwersytecie Wrocławskim odegrała wspomniana na wstępie prof. dr hab. Lidia Mościcka. Jako pierwsza w katedrze pedagogiki (późniejszy instytut pedagogiki) obroniła w roku 1961 pracę doktorską, ściśle związaną z tematyką resocjalizacyjną, pt. *Resocjalizacja nieletnich w zakładzie poprawczym*. W tym samym roku w ramach studiów pedagogicznych w UWr ugrun-

towała się specjalizacja w zakresie pedagogiki resocjalizacyjnej. Kolejne dzieło prof. L. Mościckiej *Przestępczość nieletnich – podłoże, geneza, motywy* (Wyd. Ossolineum Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970) zaliczone do klasyki pedagogiki resocjalizacyjnej, do dziś jest cytowane we wszystkich prestiżowych publikacjach z zakresu resocjalizacji, kryminologii, penitencjarystyki i in. Ze względu na żywotność tej pracy, jej stałą penetrację przez współczesnych czytelników jej analiza została pominięta. Powołany z inicjatywy prof. L. Mościckiej zakład resocjalizacji i rewalidacji, którego była pierwszym kierownikiem, skupiał w różnych okresach 10–14 pracowników naukowo-dydaktycznych. Regularnie wydawane pod redakcją prof. L. Mościckiej tomy Zeszytów Naukowych w ramach uniwersyteckiego cyklu *Acta Universitatis Wratislaviensis* z jednej strony sygnalizowały kierunki i specyfikę pracy twórczej oraz zainteresowań wrocławskiego środowiska naukowego, a z drugiej strony wypełniały niszowe obszary badawcze teorii resocjalizacji i profilaktyki społecznej. Zakres tematyczny publikowanych prac odzwierciedlony został w dalszej części rozważań, przy analizie przedsięwzięć naukowych pracowników zakładu.

W nawiązaniu do działalności naukowo-dydaktycznej prof. L. Mościckiej warto wspomnieć o jej zasługach w aktywizacji studenckiego ruchu naukowego. Była założycielem i pierwszym opiekunem studenckiego Koła Penitencjarnego, które przez żywe kontakty z zakładami karnymi, aresztami śledczymi, zakładami poprawczymi wnosiły w te środowiska świeże teoretyczne koncepcje innowacyjne a równocześnie poszerzały wiedzę studentów o realiach ówczesnych oddziaływań praktycznych. Prof. L. Mościcka do chwili przejścia na emeryturę wypromowała 6 doktorów, wśród których znalazł się późniejszy jej następca na stanowisku kierownika zakładu prof. dr hab. Marek Heine.

Kariera naukowa prof. dr. hab. Marka Heine od początku związana jest z Uniwersytetem Wrocławskim. W 1972 roku ukończył z wyróżnieniem studia pedagogiczne. Tytuł magistra pedagogiki otrzymał po złożeniu egzaminu i pracy magisterskiej na temat *Praca kuratora sądowego nad resocjalizacją nieletnich przestępców*. W toku studiów pedagogicznych M. Heine ujawnił swoje zainteresowania prawnicze, co zaowocowało tym, że w roku 1974 ukończył drugi fakultet na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego i uzyskał tytuł magistra prawa po obronie pracy na temat *Analiza pedagogiczno-prawna orzecznictwa i wykonania dozoru odpowiedzialnego rodziców*. W roku 1979 na Wydziale Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych po obronie dysertacji na temat *Warunki efektywności resocjalizacji nieletnich w środowisku otwartym.* Promotorem rozprawy była prof. dr hab. Lidia Mościcka a recenzentami prof. dr hab. Adam Krukowski z Uniwersytetu Warszawskiego i prof. dr hab. Zygmunt Szulc z Uniwersytetu Wrocławskiego. W latach 1987–1994 Marek Heine pełnił funkcję zastępcy dyrektora Instytutu Pedagogiki UWr. W roku 1992 uzyskał stopień doktora habilitowanego, na Wydziale Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego, na podstawie oceny dorobku i rozprawy na temat: *Pedagogiczne następstwa ograniczenia*

władzy rodzicielskiej recenzentami byli: prof. dr hab. Lidia Mościcka (UWr), prof. dr hab. Maria Tyszkowa (UAM), prof dr hab. Maria Jarosz (UW), prof. dr hab. Wanda Stojanowska (PAN). W swoim dorobku naukowym prof. M. Heine posiada 42 publikacje. Do roku 2008, pod opieką naukową prof. M. Heine, trzy osoby uzyskały stopnie doktorskie. Pedagogiczne (resocjalizacyjne) i prawnicze wykształcenie prof. M. Heine pozwoliło mu harmonijnie łączyć te specjalności w pracy naukowo-dydaktycznej, co szczególnie jest uwidocznione w podejmowanych pedagogicznych aspektach kurateli sądowej czy prawnych podstawach resocjalizacji. Wielodyscyplinarna wiedza prof. M. Heine przyczynia się do wnikliwych ocen i wypowiedzi zarówno na konferencjach naukowych, jak i w trakcie recenzowania poważnych opracowań. Potwierdzeniem tego może być recenzja wydawnicza opracowanego zbiorowo, 2-tomowego, interdyscyplinarnego podręcznika *Resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Ostatnio zainteresowania naukowe prof. M. Heine koncentrują się głównie w trzech obszarach tematycznych: 1) Efektywność resocjalizacji nieletnich i dorosłych w środowisku otwartym, 2) Międzypokoleniowy transfer postaw i stereotypów wychowawczych w rodzinach dysfunkcjonalnych, 3) Kompetencje zawodowe pedagogów resocjalizacyjnych wobec zróżnicowanych zadań wychowawczych. Obecnie prof. M. Heine pełni funkcję dyrektora Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Dolnośląskiej Szkole Wyższej we Wrocławiu. Z uniwersytetem utrzymuje stały kontakt przez uczestnictwo w konferencjach, zbiorowych opracowaniach naukowych a nade wszystko jako promotor doktorantów uniwersyteckich podejmujących zagadnienia resocjalizacyjne.

Po profesorze Marku Heine w 1996 roku na krótko kierownictwo zakładu przejęła prof. dr hab. Joanna Kruk-Lasocka, która wniosła wiele innowacji. Utworzyła przy zakładzie bardzo potrzebną z naukowego i społecznego punktu widzenia pracownię badań nad autyzmem. Pracownia została przekształcona później w nowy zakład naukowy skupiający pracowników zainteresowanych rewalidacją.

Zdecydowana większość pracowników kontynuowała jednak swoje działania naukowe w zakładzie resocjalizacji, którego kierownictwo do roku 2008 sprawował utalentowany naukowo dr Piotr Kwiatkowski. Podobnie jak Marek Heine swój rozwój naukowy ulokował w Uniwersytecie Wrocławskim. Na kierunku pedagogicznym ukończył specjalność resocjalizacja. Pod opieką prof. dr hab. Lidii Mościckiej napisał pracę magisterską *Wybrane uwarunkowania zwalczania u siebie nałogu palenia tytoniu*, a następnie przygotował pod opieką prof. dr. hab. Jerzego Mączyńskiego rozprawę doktorską *Dysfunkcjonalne wzorce zachowań a stres zawodowy nauczyciela*. Dr Piotr Kwiatkowski, jako student, a następnie asystent i adiunkt był uczestnikiem i animatorem wielu oryginalnych i wartościowych merytorycznie studenckich obozów naukowych. Uczestniczył m.in. (wspólnie z Adamem Szecówką) w resocjalizujących obozach archeologicznych i akcjach rewaloryzacji zespołów zabytkowych, organizowanych dla wychowanków zakładu poprawczego z udziałem studentów resocjalizacji i archeologii. Przeprowadził ze studentami wiele badań wokół problematyki uzależnień, na dużych populacjach młodzieży, w różnych regionach kraju. Zainteresowania naukowe, odzwierciedlo-

ne w treściach publikacji oraz aktywności konferencyjnej, dra Kwiatkowskiego koncentrują się wokół kilku zagadnień: 1) postawy nieletnich wobec resocjalizacji i ich uwarunkowania, 2) stres i wypalenie zawodowe nauczyciela-wychowawcy, 3) stres uczniowski i wiktymizacja w środowisku szkolnym, 4) uwarunkowania i znaczenie regulacyjne postaw młodzieży wobec eksperymentowania z narkotykami oraz moderatory wpływu czynników ryzyka na intencje i zachowania narkotykowe młodzieży, 5) pomiar zmiennych i testowanie statystyczne w ilościowych badaniach pedagogicznych. Jego prace empiryczne oparte są na niezwykle precyzyjnym i trafnym doborze oprzyrządowania i rzetelnej procedurze badawczej. Jest twórcą kilku walidowanych, na dużych próbach, narzędzi badawczych, np. *Skala Postaw wobec Resocjalizacji* (mierząca relację wychowanka zakładu poprawczego z subkulturą zakładową i autorytetem wychowawczym), Krótka *Skala Stresu Zawodowego* (jednowymiarowy test do mierzenia przewlekłego stresu na tle pracy zawodowej), *Krótka Skala Stresu Szkolnego* (w kilku wersjach, mierząca kilka wymiarów nieprzystosowania szkolnego – m.in. przeciążenie stresowe, deficyt sukcesu szkolnego, deficyt ekspresji, deficyt wsparcia od rodziców). Wspólnie z dr. Adamem Szecówką opracował kwestionariusz do pomiaru wiktymizacji w szkole (wersja pełna *MOB-20*, wersja skrócona *MOB-7*). Narzędzia badawcze tworzone przez dr. P. Kwiatkowskiego cechują się niezwykłą zwięzłością, przy zachowaniu ich wysokiej trafności i rzetelności. Jego przedsięwzięcia naukowe w istotnym stopniu wzbogacają polski dorobek w zakresie diagnozowania zjawisk patologicznych i wskazywania działań profilaktyczno-resocjalizacyjnych. Dr P. Kwiatkowski wnosi znaczny wkład w optymalizowanie kształcenia wyższego. Jest twórcą i realizatorem przedmiotu oraz programu *higiena pracy pedagoga resocjalizacyjnego*, którego cele sprowadzają się do przeciwdziałania wypalaniu zawodowemu pracowników placówek resocjalizacyjnych. Umiejętności pedeutologiczne w tym zakresie wspiera przez studia i badania własne m.in. na temat: *Trening autogenny i regulatywna muzykoterapia w eliminowaniu zaburzeń nerwicowych* czy *Empatia a postawy wobec przemocy*.

Dr Violetta Będkowska-Heine w 1977 roku po złożeniu pracy mgr na temat: *Przestępczość nieletnich dziewcząt upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim* i uzyskaniu tytułu magistra pedagogiki na Uniwersytecie Wrocławskim podjęła pracę w Instytucie Pedagogiki, gdzie pracuje do chwili obecnej na stanowisku adiunkta w Zakładzie Resocjalizacji. Od 1997 roku pracuje także jako adiunkt w Dolnośląskiej Szkole Wyższej we Wrocławiu. W 1986 roku obroniła pracę doktorską pt. *Kultura czasu wolnego uczniów niedostosowanych społecznie poddanych dozorowi kuratorów sądowych*. Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskała w 1987 roku. Opublikowała monografię i ponad 30 artykułów oraz rozdziałów w pracach monograficznych w języku polskim i angielskim. Brała udział w wielu konferencjach polskich i zagranicznych. W swoich dociekaniach badawczych dr Violetta Będkowska-Heine łączy zagadnienia resocjalizacyjne z psychologią zdrowia i psychosocjologią rodziny. Głównym przedmiotem jej zainteresowań są *reakcje rodziny na sytuacje kryzysowe* (uwięzienie rodzica, przestępstwo dziecka,

narodziny dziecka niepełnosprawnego, wychowywanie dzieci przewlekle chorych). W ramach współpracy międzynarodowej wspólnie z J. Dołżycką i M. Zagumnym z USA (Tennessee Technological Uniwersity) prowadziła badania w Polsce, na Litwie i w Republice Czeskiej. Dotyczyły one predyktorów zachowań wobec HIV/AIDS wśród ludności Europy Środkowej i Wschodniej. Problematykę poznawczych uwarunkowań zachowań zdrowotnych podjęła także w środowisku więźniów i kobiet uprawiających nierząd. Wspólnie z prof. M. Zagumnym referowała rezultaty tych badań na Annual Convention of the American Psychological Association w San Francisco, Chicago i Washington. Rezultaty badań zostały częściowo opublikowane. Uczestniczyła także w konferencjach naukowych organizowanych przez Uniwersytety na Litwie i Łotwie Jest autorką opracowania metody resocjalizacyjnej mobilizującej rodziców do wspierania resocjalizacji dziecka tzw. systemowej konsultacji resocjalizacyjnej oraz metody pracy poprzez organizowanie grup edukacyjno-wspierających dla rodziców dzieci z różnorodnymi zaburzeniami. Poza pracą dydaktyczną i naukową podejmuje działania na rzecz środowiska (współprowadzenie jesiennej szkoły profilaktyki dla nauczycieli, współpraca z ośrodkami rewalidacyjnymi – Mikoszów, Leszno, Poznań, Strzegom, Wrocław) polegające głównie na budowaniu sieci wsparcia dla rodzin z różnorodnymi problemami. Prowadziła badania naukowe nad niektórymi następstwami i uwarunkowaniami współczesnej prostytucji, obrazem przestępczości w prasie wrocławskiej, postawami młodzieży wobec prawa, rodzinnymi następstwami uwięzienia, losami życiowymi więźniów, adaptacją rodziców do ról rodzicielskich. Jej zainteresowania naukowe obejmują 3 obszary: 1) Postawy i przekonania zdrowotne i prawne, 2) Funkcjonowanie rodzin więźniów, osób niepełnosprawnych, chorych oraz prezentujących zachowania dewiacyjne, 3) Metody pracy resocjalizacyjnej, rewalidacyjnej i terapeutycznej wykorzystujące potencjał rodziny. Spośród ważniejszych publikacji dr V. Będkowskiej-Heine można wymienić:

1) *Czas wolny uczniów poddanych nadzorowi kuratorów sądowych*, Wrocław 1991, s. 1–92;
2) *Czynniki determinujące postawy matek wobec terapii dzieci z poważnymi odchyleniami w stanie zdrowia i rozwoju*, [w:] M. Heine (red.), Następstwa dysfunkcjonalności rodziny, Prace Pedagogiczne CXVII, Wrocław 1997, s. 3–66;
3) *Społeczna percepcja instytucji resocjalizacyjnych przez ich wychowawców i wychowanków*, J. Semków, M. Wawrzak-Chodaczek (red.), Od szkoły pamięci do szkoły rozwoju, Prace Pedagogiczne CXXVII, Wrocław 1996, s. 179–193;
4) *Postawy uczniów wobec prawa*, Absolwenci pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego w teorii nauk społecznych i praktyce edukacyjnej, Prace Pedagogiczne CXXX, pod red. Jerzego Semkowa, Wrocław 1999, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 173–190;
5) Violetta Będkowska-Heine, J. Dołżycka, M. Zagumny, *Predyktory zachowań prewencyjnych wobec HIV/AIDS u polskich studentów*, Teraźniejszość. Człowiek. Edukacja, Wrocław 1999 nr 3/07, s. 99–117;
6) *Zmiany w rodzinach osób po raz pierwszy odbywających karę pozbawienia wolności*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, Nr 32–33, Warszawa 2001, s. 99–102;

7) *Wpływ zajęć edukacyjno-wspierających na poziom funkcjonowania rodziców dzieci niepełnosprawnych*, [w:] Udział rodziny w kompleksowej rehabilitacji i życiu dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, pod red. J. Patkiewicza, Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem, Wrocław 1999, s. 73–83;
8) *Przekonania i zachowania zdrowotne więźniów w kontekście HIV/AIDS*, [w:] D. Rybczyńska (red.), Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji, tom I pt. Wybrane aspekty pedagogiki resocjalizacyjnej, Wyd. Sand Media, Zielona Góra 2002, s. 116–122;
9) *Tworzenie roli matki dziecka niepełnosprawnego*, [w:] S. Mihilewicz (red.), „Wybrane zagadnienia psychopatologii rozwoju dzieci, młodzieży i dorosłych", Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków 2003, s. 77–92;
10) *Systemowa konsultacja resocjalizacyjna*, [w:] Dewiacyjne aspekty współczesnego świata, pod red. M. Prokosz, wyd. A. Marszałek, Toruń 2004, s. 219–239;
11) *Wpływ przewlekłej choroby dziecka na funkcjonowanie w roli ojca*, [w:] B. Cytowska, B. Winczura (red.), Dziecko chore: zagadnienia biopsychiczne i pedagogiczne, Impuls, Kraków 2007, s. 53–78;
12) *Trajektoria losów mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] B. Urban (red.), Adekwatność polskiego systemu penitencjarnego i resocjalizacyjnego do współczesnych rozmiarów i rodzajów przestępczości, wyd. Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Kardynała Augusta Hlonda, Mysłowice 2007, s. 153–171;
13) *Konsultacja rodzinna jako środek stymulujący resocjalizację*, [w:] A. Szecówka, B. Koukola, P. Kwiatkowski (red.), Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe Atla – 2, Wrocław 2008, s. 113–125;
14) *The influence of inprisonment on the function of Short – term Prisoners Families*, [w:] Sociala pedagogija un personibas psihologiska adaptacija manigaja socjalaja vide (ed.) I. Jurgen, G. Svene, Ragas pedagogijas un izglitibas vadibas augstskola, Riga 2000, s. 54–61;
15) *Helping parents in upbringing and rehabilitation*, [w:] T. Żółkowska, M. Wlazło (ed.), Special Pedagogy within Theoretical and Practical Dimension, Uniwersty of Szczecin, Szczecin 2008, 419–428.

W gronie pracowników reprezentujących zakład resocjalizacji w Uniwersytecie Wrocławskim znajduje się także dr Barbara Jezierska-Jacobson zatrudniona na stanowisku adiunkta. Pełni również funkcję kierownika podyplomowych studiów w zakresie pedagogiki resocjalizacyjnej, którego jest głównym animatorem i twórcą programu. Zajmuje się różnymi aspektami funkcjonalności instytucji resocjalizacyjnych. Jest autorką ponad 40 publikacji (artykuły, rozdziały w książkach) polskich i zagranicznych, np.:

Social roles of counsellors as an element of the functionality of a rehabilitation institution // Sociâlâ pedagogija un personîbas psihologiskâ adaptâcija mainîgajâ sociâjâ, Rîga, 2000; Social functionality of the rehabilitation institutions for minors in Poland. //Pedagogika (Vilniaus pedagoginis universitetas) – [T.] 82 (2006).
Professional competencies of rehabilitation pedagogues or educators. //Pedagogika (Vilniaus pedagoginis universitetas) – [T.] 87 (2007).

Zajęcia sportowe w instytucjonalnym wychowaniu resocjalizacyjnym dzieci i młodzieży //Człowiek i Ruch – 2002, nr 2; Reclamation teaching in the social re-adaptation of prisoners //Adult learning and the challenges of social and cultural diversity: diverse lives, cultures, learnings and literacies, ed. Emilio Lucio-Villegas, Maria del Carmen Martinez – Seville, 2007.
Humanistic bases of rehabilitation of minors // Pedagogika (Vilniaus pedagoginis universitetas) – [T.] 91 (2008).
Samorządność młodzieży w instytucjonalnej resocjalizacji //Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej (red.) Adam Szecówka, Bohumil Koukola, Piotr Kwiatkowski, Wrocław 2008; *Praca penitencjarna w percepcji pracowników czeskich zakładów karnych //Teoria i praktyka resocjalizacyjna wobec współczesnych zachowań dewiacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej* (red.) Adam Szecówka, Bohumil Koukola, Piotr Kwiatkowski, Wrocław 2008;
Austrian and Polish students assessing phenomena of social pathology // Special Pedagogy in researches and scientific analysis, (ed.) Teresa Żółkowska, I. Ramik-Mażewska, Szczecin, 2009.

Komparatystyczne zainteresowania dr B. Jezierskiej-Jacobson wzbogacane są przez udział w konferencjach zagranicznych lub międzynarodowych w Polsce. Ważniejsze z nich to:

Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Dziecko z utrudnieniami rozwoju. Problemy interdyscyplinarnej diagnozy i terapii w świetle najnowszych teorii." Wrocław 4 – 6 maja 2000. Wystąpienie pt. The Functionality of a rehabilitation institution. V Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny PTP „Przetrwanie i rozwój – niezbywalne powinności wychowania". Wrocław, 7 października 2004.
Referat pt. Funkcjonalność społeczna instytucji resocjalizacyjnej. Międzynarodowa Konferencja Komparatystyczna pt. Teoria i praktyka oddziaływań resocjalizacyjnych w Polsce i Republice Czeskiej. Racibórz – Opava, 9–10 maja 2006.
Referat pt. Samorządność młodzieży w kontekście instytucjonalnej resocjalizacji. Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. Edukacja w społeczeństwie wielokulturowym, Wilno, 21–24 maja 2008.
Referat pt. Niedostosowanie społeczne jako zjawisko kulturowe. 6th Hellenic Conference with International Participation for Information and Communication Technologies in Education, Limassol, 25/09/08–28/09/08 Referat pt. Contents and form of the media message, and crime and deviational behaviour. Współpraca z Padagogische Hochschule Steiermark w Grazu, wykłady z przedmiotu: Social pathology with elements of criminology.

Nieco odmienną, od wyżej przedstawionych, proweniencję naukową prezentuje w Zakładzie Resocjalizacji Uniwersytetu Wrocławskiego dr Adam Szecówka. Rozpoczętą w 1987 roku, na stanowisku adiunkta, pracę naukowo-dydaktyczną poprzedził wielospecjalnościowym wykształceniem oraz praktyką resocjalizacyjną w Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich w Raciborzu, w których do dziś jest czynnym pracownikiem (ponad 41 lat praktyki). W zakładzie poprawczym i schronisku pracował na stanowisku wychowawcy, nauczyciela,

dyrektora szkoły, dyrektora zakładu. Placówkę tę do dziś traktuje jako teren własnych praktycznych oddziaływań resocjalizacyjnych a nade wszystko inspiracji licznych badań, przeważnie eksperymentalnych i wdrożeniowo-ewaluacyjnych, weryfikujących współczesne sugestie teoretyczne i własne rozwiązania innowacyjne. Dr A. Szecówka ukończył studia magisterskie z historii a następnie studia podyplomowe z pedagogiki opiekuńczej, studia podyplomowe z pedagogiki resocjalizacyjnej w WSPS – dzisiejszej Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, studia doktoranckie w Instytucie Badań Pedagogicznych w Warszawie oraz kilka kursów (w tym kadry kierowniczej i psychoterapii). Napisana, pod opieką naukową prof. zw. dr. hab. Kazimierza Pospiszyla, interdyscyplinarna dysertacja doktorska (uwzględniająca pedagogikę resocjalizacyjną, psychologię różnic indywidualnych, dydaktykę) zatytułowana *Różnice indywidualne wśród młodzieży niedostosowanej społecznie a powodzenie w nauce* została wysoko oceniona przez prof. dr. hab. Aleksandra Hulka (UW i PAN), prof. dr hab. Lidię Mościcką (UWr.), doc. dr Krystynę Kuligowską (WSPS). Publiczna obrona pracy odbyła się w 1986 roku w IBP w Warszawie, kierowanym wówczas przez prof. zw. dr. hab. Tadeusza Lewowickiego.

Dr Adam Szecówka jest autorem ponad 150 publikacji[4] z zakresu resocjalizacji, profilaktyki społecznej, penitencjarystyki, pedagogiki specjalnej – wydanych w Polsce i 5 innych krajach. Jest członkiem kolegiów redakcyjnych 3 pism fachowych podejmujących tę problematykę. Wygłosił ponad 140 referatów na konferencjach i kongresach ogólnopolskich, międzynarodowych i zagranicznych. Jest zapraszany do zespołów autorskich podejmujących wartościowe inicjatywy wydawnicze – opracowania naukowe, podręczniki akademickie, encyklopedie, raporty. Uwzględniając populację generalną dokonał m.in. analizy uwarunkowań psychofizycznych wychowanków ze wszystkich w Polsce zakładów dla nieletnich podległych resortowi sprawiedliwości. Prace empiryczne dotykają głównie optymalizacji metod oddziaływań resocjalizacyjnych i kształcenia resocjalizującego. Dr A. Szecówka co roku (od 12 lat) organizuje dla studentów resocjalizacji i pracowników naukowo-dydaktycznych komparatystyczne seminaria na terenie ośrodków akademickich i placówek resocjalizacyjnych w Republice Czeskiej – z udziałem polskich i czeskich twórczych praktyków oraz naukowców. Prowadzi dla pracowników jednostek penitencjarnych ogólnopolskie zajęcia dokształcające, zmierzające do modyfikowania oddziaływań wobec osób pozbawionych wolności. Jest powoływany w skład resortowych komisji i zespołów do spraw reformy systemu resocjalizacji oraz jego wdrażania (Szecówka, 2003). Ostatnio na podstawie porozumienia, zawartego między Ministerstwem Sprawiedliwości a Dyrekcją Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, dr A. Szecówka koordynuje ogólnopolskie badania katamnestyczne. Ich głównym celem jest odzwierciedlenie skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych w zakładach poprawczych z uwzględnie-

[4] Zestawienie publikacji autora znajduje się w Bibliotece Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego lub na stronie internetowej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, sekcja prac bibliograficzno-dokumentacyjnych, gromadzenie i opracowanie danych do bibliografii publikacji pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego: e-mail: informacja.naukowa@bu.uni.wroc.pl

niem ogólnopolskiej populacji generalnej, oraz szerokiego spektrum zmiennych, determinujących badaną skuteczność oddziaływań.

Wśród pracowników naukowo-dydaktycznych Uniwersytetu Wrocławskiego a także Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu nie sposób pominąć dr. Jacka Raińczuka. Podobnie do prezentowanego wyżej pracownika dr J. Raińczuk łączy pracę naukową z własnymi działaniami praktycznymi – jest czynnym zawodowo terapeutą rodzinnym i mediatorem. Łącząc pracę nauczyciela akademickiego z praktycznym uprawianiem zawodu: zdobył doświadczenia jako kurator sądowy, wychowawca w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, kierował również pogotowiem opiekuńczym. W toku własnego rozwoju odbył staże naukowe, szkolenia, warsztaty, treningi w zakresie systemowej terapii rodzin, doradztwa rodzinnego, mediacji oraz terapeutycznej hipnozy Ericksonowskiej (w kraju i za granicą). Zaowocowało to licznymi publikacjami, z których warto wymienić:

Czynniki sprzyjające agresywności wychowanków zakładu poprawczego, [w:] Mościcka L. (red.), Rodzina a dewiacje w zachowaniu, Wrocław 1985;
Zakłady ćwiczeń jako miejsce doskonalenia umiejętności praktycznych studentów resocjalizacji, [w:] Pospiszyl K. (red.), W poszukiwaniu systemów wychowawczych placówek resocjalizacyjnych, Warszawa 1986;
Problem adaptacji społecznej nieletnich warunkowo zwolnionych z zamkniętych instytucji wychowawczych jako przedmiot badań pedagogicznych, „Szkoła i Pedagogika", Moskwa, nr 17, 1988;
Czy Państwowe Pogotowie Opiekuńcze chroni nieletniego przed okrucieństwem dorosłych?, [w:] J. Kordacki (red.), Leczenie zespołu maltretowanego dziecka, Łódź 1994;
The Family Dysfunction as Primary Causa of Juveniles „Escapes from Home, [w:] Sociala Pedagogija un Personibas Psyhologiska Adaptacija Mainigaja Socjalaja Vide, (red.) I. Jurgen, Riga 2000;
Współczesne brzmienie resocjalizacji, [w:] M. Prokosz (red.), Nauki pedagogiczne we współczesnej humanistyce, Toruń 2002;
Terapia systemowa w profilaktyce zaburzonych więzi wewnątrzrodzinnych, [w:] Straś-Romanowska M. (red.), Zespół wypalenia w przebiegu opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym, Wrocław 2002;
Ładyżyński A., Raińczuk J. (red.), *Uniwersytet – między tradycją a wyzwaniami współczesności*, Kraków 2003;
„Image" – Spontaneous Process Arranging the Patient's Thinking and Feeling Scheme, [w:] Person. Color. Nature. Music., red. Slahowa A., Daugavpilis 2005.

Jak zostało wcześniej zasygnalizowane wrocławskie środowisko akademickie zajmujące się problematyką resocjalizacji wspierane jest również przez psychologów pracujących we wspólnym gmachu z pedagogami przy ul. Dawida 1. Już w latach 60. spośród psychologów których praca naukowa inspirowała ówczesnych i przyszłych pedagogów resocjalizacyjnych można wskazać na prof. dr. hab. Mariana Kulczyckiego (1968) *Kształtowanie racjonalnych poczuć winy*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego a także prof. dr hab. Marię Porębską

(1968) *Oporne zachowanie się i jego odmiany*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Największą, jak się wydaje, rolę we wspieraniu twórczo-merytorycznym specjalistów w zakresie resocjalizacji odegrał wieloletni kierownik Zakładu Psychologii Wychowawczej w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego prof. dr hab. Zbigniew Skorny (obecnie na emeryturze). Uczestnicząc w konferencjach organizowanych przez pedagogów resocjalizacyjnych profesor wzbogacał refleksję tej subdyscypliny przez swoją twórczość na obszarze psychologii wychowawczej. Aktywność naukowo-badawcza prof. dr hab. Z. Skornego koncentrowała się na problematyce dotyczącej psychologicznych oddziaływań wychowawczych i postępowania korekcyjnego. Wśród licznych publikacji profesora znajdują się książki i artykuły wartościowe dla nauczycieli i wychowawców resocjalizujących. Monografie prof. Z. Skornego to m.in.:

Psychologiczne mechanizmy zachowania się, Warszawa, PZWS, 1972;
Metody badań i diagnostyka psychologiczna, Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum, 1974;
Proces socjalizacji dzieci i młodzieży, Warszawa, WSiP, 1977 wyd. I; 1987 wyd. II;
Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości, Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum, 1980;
Psychologia wychowawcza dla nauczycieli, Warszawa, WSiP, 1987 wyd. I; 1992 wyd. II;
Problemy samopoznania i samorozwoju, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1993.

Prof. dr hab. Z. Skorny odchodząc na emeryturę pozostawił swoich następców, których zainteresowania naukowe korespondują z problematyką resocjalizacji. Najważniejszą postacią na tym obszarze jest bez wątpienia dr hab. Danuta Borecka-Biernat znana pedagogom resocjalizacyjnym i penitencjarystom z wielu konferencji, na których prezentowała rezultaty badań własnych. Szczególne zainteresowanie wywołały mało podejmowane i zaniedbane na obszarze resocjalizacji badania nad zaburzeniami zachowania młodzieży w sytuacji ekspozycji społecznej. Autorka przeanalizowała dwa rodzaje tych zachowań: agresywne i nieśmiałe. Ze względu na świeżość tematyki podejmowanej przez dr hab. D. Borecką-Biernat pedagogom resocjalizacyjnym warto przytoczyć konstatację, iż młodzież przejawiająca wysoki poziom lęku o charakterze sytuacyjnym i mająca skłonność do spostrzegania sytuacji obiektywnie niegroźnych, jako zagrażających i reagująca nasileniem lęku, nieproporcjonalnym do wielkości faktycznego zagrożenia, w sytuacji ekspozycji społecznej staje się agresywna lub nieśmiała. Ze względu na powszechność i dokuczliwość społeczno-pedagogiczną badanego zjawiska, autorka poruszała wiele jego aspektów na konferencjach i opublikowała serię artykułów oraz trzy monografie:

Zachowanie agresywne i nieśmiałe młodzieży w sytuacji ekspozycji społecznej, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998;

Zachowanie młodzieży w sytuacji kontaktu społecznego, (współautorka), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000;
Zachowanie nieśmiałe młodzieży w trudnej sytuacji, Kraków, Oficyna Wydawnicza IMPULS, 2001.

Opracowania te zostały wysoko ocenione przez recenzentów, którymi byli: prof. zw. dr hab. Kazimierz Pospiszyl, prof. dr hab. Leon Niebrzydowski, prof. dr hab. Barbara Harwas-Napierała, prof. dr hab. Jerzy Mączyński. Ukoronowaniem wartościowych dla profilaktyki i readaptacji społecznej, wieloaspektowych analiz było wydanie pracy habilitacyjnej zatytułowanej *Strategia radzenia sobie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych. Psychologiczne uwarunkowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2006, ss. 377. Badania empiryczne autorka skoncentrowała wokół osobowościowych uwarunkowań strategii zadaniowej i strategii obrony, w postaci agresywnego reagowania na trudności oraz uników konfrontacji z problemem, stosowanych przez młodzież w trudnych sytuacjach społecznych.

Mówiąc o psychologach penetrujących zagadnienia z obszaru resocjalizacji warto przypomnieć, że z wrocławskiego środowiska wywodzi się również prof. dr hab. Jan Stanik, który pełnię pracy naukowej osiągnął po przeniesieniu się na Uniwersytet Śląski w Katowicach.

Refleksja końcowa

Zakład Resocjalizacji funkcjonujący w Uniwersytecie Wrocławskim współpracuje niemal ze wszystkimi polskimi ośrodkami akademickimi, w których resocjalizacja stanowi przedmiot zainteresowania naukowo-dydaktycznego. Pracownicy zakładu utrzymują także kontakty i współpracują z wieloma ośrodkami zagranicznymi np. USA, Kanada, Hiszpania, Irlandia, Grecja, Belgia Niemcy, Rosja, Republika Czeska, Słowacja, Litwa, Łotwa, Białoruś.

Niezwykle trudno było ująć całokształt bogatego dorobku twórczego wrocławskiego środowiska naukowego, które w jakimś stopniu przyczyniło się do rozwoju czy wzbogacenia polskiej myśli resocjalizacyjnej. Wytyczona przez redaktorów niniejszego tomu objętość skłoniła autora do znacznej selekcji zebranego materiału, co w takich sytuacjach wytwarza dotkliwe poczucie dyskomfortu. Z zebranych materiałów źródłowych, zachowanych w archiwum autora, wynika, że u każdego badacza, kierującego się poprawnym działaniem naukowym, można się doszukać oryginalności, odkrywczych elementów twórczych, godnych zaprezentowania w niniejszym opracowaniu. Dlatego pragnę w tym miejscu przeprosić wszystkich tych autorów i czytelników, którzy mogą odczuć niedosyt treści lub dopatrzyć się rażących mankamentów w tym, jak się okazuje, wcale niełatwym zadaniu.

Streszczenie

Geneza i rozwój teorii resocjalizacji w środowisku Uniwersytetu Wrocławskiego wiąże się z przełomem lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych minionego wieku. Prekursorami tej dziedziny byli prof. dr Witold Świda – prawnik, ówczesny rektor UWr i prof. dr hab. Lidia Mościcka – pierwszy kierownik Zakładu Resocjalizacji w Instytucie Pedagogiki. Dokonania naukowe teoretyczne i eksperymentalno-empiryczne pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego koncentrują się wokół optymalizacji oddziaływań resocjalizacyjnych, badań postaw nieletnich wobec resocjalizacji, zaburzeń zachowania młodzieży w sytuacji ekspozycji społecznej, systemowej konsultacji resocjalizacyjnej, prawno-kryminologicznych aspektów resocjalizacji, kurateli sądowej, diagnozowania i terapii uzależnień i in. Pracownicy współczesnego Zakładu Resocjalizacji współpracują niemal ze wszystkimi polskimi i wieloma zagranicznymi ośrodkami akademickimi i placówkami, w których resocjalizacja, penitencjarystyka i profilaktyka społeczna są przedmiotem twórczych przedsięwzięć naukowych i ich weryfikacji w praktyce.

Bibliografia[5]

Historia Instytutu Psychologii we Wrocławiu, http://www.Psychologia.uni.wroc.pl/ index.php?type=historia

Kwiatkowski P., Szecówka A. (2001), *Pedagogika specjalna w Uniwersytecie Wrocławskim* (dokonania i perspektywy), [w:] J. Pańczyk (red.), *Pedagogika specjalna lat dwutysięcznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Kulak T., Pater M., Wrzesiński W. (2002), *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego 1702–2002*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Matuszczyk A. (1991), *Pedagogika resocjalizacyjna i rewalidacyjna w Uniwersytecie Wrocławskim*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Pedagogika w systemie studiów uniwersyteckich*. „Acta Universitatis Wratislaviensis" nr 1057, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Nowak B. (2009), *Eksperyment w Szczypiornie*, „Forum Penitencjarne" nr 2.

Szecówka A. (2003), *Udział pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego w reformowaniu systemu resocjalizacji nieletnich*, [w:] A. Ładyżyński, J. Raińczuk (red.), *Uniwersytet – między tradycją a wyzwaniami współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków.

Świda H., Świda W. (1961), *Młodociani przestępcy w więzieniu*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.

Zajdel K. (2003), *Wrocławska Alma Mater w biografiach znanych noblistów*, [w:] A. Ładyżyński, J. Raińczuk (red.), *Uniwersytet między tradycją a wyzwaniami współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków.

[5] Bibliografia nie uwzględnia pozycji będących przedmiotem analizy twórczej poszczególnych pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego, gdyż te zostały ujęte w tekście opisującym ich dokonania naukowe.